

Közösségi kontra személyiségelvű irodalom

Alabán Ferenc: Európaiság és irodalmi integráció. = Irodalmi Szemle, 45. évf. 2002. 5. sz. 44–55. p.

Az európai integrációs folyamat többszintű igazgatási rendszert érvényesít a fokozatosan átalakuló nemzetállam rendszer helyébe. Fontos szerepe van itt a régiók gazdasági, történelmi, kulturális sajátosságainak, mert a „régiónk Európája” fogalom és program jelenti a régiók figyelembevételét az európai integrációs folyamatban, ugyanakkor ez a jelölés az európai politikai elképzelések új vezérmotívuma is egyben, mely az alacsonyabb politikai szintek önállósága mellett az ún. polgárközeliséget hangsúlyozza.

A közép-európai régió integrációjának, illetve vele az egész térség regionalizációjának egyik legfontosabb hatóereje a kultúra, amely a nemzeti identitás meghatározó eleme és a rendszeres érintkezés és együttműködés hordozója. A szerteágazó kulturális lehetőségekben belül az irodalomnak van a legnagyobb kisugárzó szerepe a nemzeti önazonosság és a művészi, nyelvi értékközvetítés színterén. Ebből adódóan a nemzeti és a kisebbségi irodalomnak egy olyan stratégiai értékű programot kell választaniuk és létrehozniuk, amely hatékonyan segíti az integrációs szintek megvalósítását. A Közép-Európa fogalom (Zentral-Europa, Mittel-Europa) elsősorban szellemi, irodalmi fogantatású volt, és bár a napi politikában többszörös áttétellel is megjelent, nem politikai kezdeményezésre jött létre. Mivel a közép-európaiság sohasem kapta meg azt a politikai támogatást, mely a régió művelődési és szellemi kapcsolatainak következetes kiépítéséhez szükséges lett volna, a Közép-Európa problémát újra és újra a kultúra, a tudomány és a szépirodalom különböző műfajai vetették fel és tették időszerűvé.

Közép-Európa nem egységes és egynemű geográfiai, történelmi és kulturális régió. E térségnek sajátos kulturális tudata és politikai helyzete van. Történetileg szemlélve a legerősebben és leghatározottabban az Osztrák–Magyar Monarchia fogta össze a közép-európai régió országait és népeit. A legsúlyosabb következményekkel járó trianoni szerződés valójában nemcsak a magyarság, hanem egész Közép-Európa tragédiáját okozta, mivel a térség a nagyhatalmak játékszerévé vált. A trianoni traumák orvoslása nélkül nemigen lehet a közép-európai régió gazdasági, politikai és kulturális konszolidációját elérni, és nem lehet újabb integrációs folyamatot sem betetőzni. Ahogy Trianon a közép-európai egység-folyamatok egyik leglényegesebb akadálya volt, a jogtalanságok és diszkriminációk kiváltója lett, úgy reális akadályozó tényezőjévé válhat az aktuális európai integrációs folyamatnak is. A közép-európai régió államai most sajátítják el az európaiság feltételrendszeréhez való igazodást, a fejlettebb és gazdagabb Európa polgárosult demokráciáját. Ez a tény akkor is biztatást jelent, ha a régió Európába vezető útja a hagyományos nacionalista politika és szenvedélyek keltette válságokon és konfliktusokon keresztül vezet.

Alabán Ferenc szerint a magyar nemzeti irodalom integrációjának feltétele Magyarország európai uniós csatlakozása. Ez persze nem jelentené a magyar kulturális és irodalmi egység létrejöttét, mivel kisebbségi magyar kultúra és irodalom Magyarországon kívül még Szlovákiában, Romániában, Ukrajnában, a volt Jugoszláviában, Szlovéniában, Horvátországban és a nyugati diaszpórában létezik és teljesíti küldetését. Ezeknek az országoknak jelenlegi differenciált politikai és gazdasági helyzete azonban jelentősen befolyásolja a magyar nemzeti irodalom integrációs folyamatát. Mint a politikai előkészületek is bizonyítják, Csehország, Lengyelország, Magyarország, Szlovénia és Szlovákia belátha-

tó időn belül az integráció része lesz, Románia, Szerbia, Ukrajna esélyei azonban bizonytalanok. Így közel két és fél millió magyar maradna ki az eurointegráció jótékony következményeiből, illetve válhat a schengeni határok áldozatává, amelyek elválasztják őket az anyaország magyarságától.

Az előző diktatórikus korszak évtizedeiben bizonyos szellemi egység – elsősorban külsőleg létrehozott feltételrendszer működtetésével – felmutatható volt a magyar nemzeti irodalomban. A kilencvenes évek dezintegrációs folyamata viszont kultúraellenességgel károkat okozott a kisebbségi magyarság helyzetében. Indokoltak tehát azok az eszmecserék, megfontolt művelődéspolitikai intézkedések, amelyeket az anyaország fogatosít a kisebbségi magyarság helyzetének javítása érdekében. Ezek ugyanis elősegítik a nemzeti irodalom és kultúra integrációját és annak európai irodalmakban, illetve a világirodalomban rangjához méltó jelenlétét.

A trianoni békeszerződéssel (1920) megtört a magyar irodalom hét évszázados egysége, és kialakult az ún. policentrikus modell. A kényszer hatására kialakult kisebbségi irodalmak az anyaországtól elcsatolt részek (Erdély, Felvidék, Délvidék) kulturális hagyományaira támaszkodtak, mindamellett nyelvi, szellemi egységben maradtak a magyarországi irodalom törekvéseivel és áramlataival. A kisebbségi magyar irodalmak e két fontos éltető forrása mellett színeződnek még az állampolgárságot adó ország sajátos társadalmi és kulturális hatásaival, a kétnyelvűség jelenségével; továbbá a történelmi sorsazonosság révén más kisebbségi magyar irodalmakhoz fűződő kapcsolattal. A kisebbségi magyar irodalmak sokrétű irodalomtörténeti képződmények, amelyek relatívan önálló történelmi jelenségek sajátos, létükből eredő funkciókkal és jellegzetes megnyilvánulási formákkal. Ezeknek a jegyeknek a felismerése saját további fejlődésük záloga és feltétele, egyben integrációs törekvések alapja.

Erdélyben a regionális erdélyi tudat lett a transzszilván ideológia meghatározó elve, melynek első megfogalmazója Kós Károly volt 1921-ben. A transzszilván gondolat hívei eszmeiségüket magasrendű európai igényességgel kötötték egybe. Az 1928-ban indult *Erdélyi Helikon* írói tiszttában voltak azzal, hogy a regionális irodalom csak akkor lesz képes küldetését teljesíteni, ha az emberi kultúra szélesebb horizontjára tekint. („A kisebbségi irodalmakban alakul ki az elkövetkezendő Európa lelke...”)

A második világháborút követő szocializmus és diktatúra éveiben nem lehetett a transzszilvanizmus gondolatát sem hirdetni, sem továbbfejleszteni. Az erdélyi gondolat hagyománya csak az 1989-es romániai politikai változások után kaphatott megint szerepet a közgondolkodásban. A kilencvenes években lezajlott eszmecsere fiatalabb résztvevői általában elutasították a transzszilván ideológiát állítva, hogy az nem képes szellemi stratégiát adni az erdélyi magyarság számára. Mások azonban, főleg az idősebb generáció képviselői, elsősorban az erdélyi gondolatnak, a kisebbségi magyarság identitásának és kultúrájának védelmében betöltött szerepét emelték ki. A transzszilván eszme új vonatkozásokkal és gondolatokkal kiegészítve ismét napirendre került erősítve a regionális szellem- és identitáskeresést, valamint az összmagyar szellemi tudatot. Pomogáts Béla, a magyar nemzeti kultúra és irodalom integrációjának szellemi atyja úgy véli, a „transzszilvanizmus ügyének fellendülését támogatja az az európai tendencia is, amely a regionális tradíciók, identitások és szerveződések újjáalakításának kedvez...Az erdélyi gondolat olyan eszmei hagyományt jelent tehát, amelyet éppen a modern európai gondolat, a „régiónális Európájának” integrációjára épülő stratégia tölthet meg új tartalommal.”

A szlovákiai magyar irodalom és az európaiság gondolata is többször közel került egymáshoz. Fábry Zoltán eszmerendszerében gyakran jelent meg különböző formában az európai kontextus vonzástere. Fábry irodalmi programja követésre méltó volt, már csak

azért is, mert a csehszlovákiai magyar irodalomnak nem voltak olyan történelmi előzményei, mint az erdélyi vagy a vajdasági irodalomnak. (Európa *elrablása* 1966).

Az erdélyi transzszilván gondolat és Fábry Zoltán szellemiségének aktualitása jó példája annak, hogy Kelet-Közép-Európa magyar nemzetiségei az európaiság és az emberi egyetemesség eszméihez is megtalálták az utat. A vajdasági szellemi életben is lefolyt ilyen irányú vita a húszas-harmincas években. Szenteleky Kornél és Szirmai Károly tanulmányainak középpontjában annak a tisztázása állt, hogy a vajdasági irodalom regionális hagyományokat képviseljen-e, vagy egyetemes feladatokat vállaljon magára. Csak az *Új Symposion* alkotói generációjának fellépése jelentette egyértelműen és meghatározó módon a vajdasági magyar irodalom egyetemes tájékozódáshoz való fordulását. A kisebbségi magyar irodalomban a regionális programok megszületése a történelmi kényszerhelyzet eredménye volt. A kialakuló irodalmak a megfelelő régiók kulturális hagyományaira alapoztak, ugyanakkor kapcsolatban maradtak a magyar irodalom egészével. Nemcsak a deklarációk szintjén volt érvényes mindez, hanem az irodalom eszmei és poétikatörténeti alakulásának vonalán is. A kisebbségi magyar irodalmak mozgalmainak és irányzatainak költészeti és prózai kísérletezéseinek megvannak a párhuzamai az anyaországbeli irodalomban. Irodalomtörténeti tény, hogy a kisebbségi magyar irodalmakat több szál fűzte a magyar nemzeti irodalomhoz, mint a velük egy államban fejlődő többségi nemzet irodalmához, mivel ez utóbbiakhoz elsősorban művelődéspolitikai szálak fűzték a kisebbségi magyarságot.

A magyar nemzeti irodalom és az egyetemes irodalmi kontextus törekvései azonban nem mindig estek egybe. Esetenként a nemzeti és az európai orientáció szembe is került egymással. Úgy is megjelent, mint a különféle irányzatok és mozgalmak dialógusa, a hagyomány és modernség ellentéte, a tradíciók és újítások kirekesztő harca. Jelenünkben is megfigyelhető, hogy a szűkebb értelmű nemzeti kulturális stratégia és a modernizációs európai irányultság több vonatkozásban szemben áll egymással. Közép-európai szinten is érezhető ez a kettősség a nemzeti vonalakhoz kötődő és a posztmodern irányait hirdető irodalmi, esztétikai vitákban. Ez a problémakör a kisebbségi magyar irodalmakban is létezik, bár nem meghatározó jelenség. Ennél sokkal határozottabban van jelen az az antinómia, amely az irodalom ún. közösségi és személyiségelvű kifejezőerejét jeleníti meg. Ebben az összefüggésben az irodalom nemcsak a személyiség helyzetét, válságát vagy megsemmisülését fejezte ki, hanem közös tapasztalatokat is megjelenített és képviselt. Az ún. személyiségelvű irodalom hívei nem ismerik el a közösségi érdekeket konstituáló irodalmat. Az utóbbi másfél évtized kisebbségi magyar irodalmaiban ez az ellentmondás generációs nehézségeket okozott, és székértáborokra osztotta az írókat.

Ez a két differenciáló tényező befolyásolja a magyar nemzeti irodalom integrációs törekvéseit és a magyar kultúra és irodalom európai integrációját is.

Cholnoky Olga

Messianizmus a szlovák irodalomban

Kraus, Cyril: Glosy o slovenskom mesianizme. = Slovenské pohľady, 2002. 5. no. 42–54. p.

A XIX. századi messianizmusokban kiindulási pontként egy a priori dogma szolgál, a hit ténye, az Újszövetség csalhatatlanságában való meggyőződés, a misztikus-vallásos elem. Latens módon ebben a Messiás eljövetele is benne rejlik.

A szlovák messianizmus ugyancsak a „lelki” szférára helyezte a fő hangsúlyt, ami azonban korántsem jelenti azt, hogy képviselőit hidegen hagyta volna a nemzet kulturá-